

УДК 339.9

DOI dx.doi.org/10.30970/vir.2018.44.0.9391

МЕХАНІЗМИ ЕНДОГЕННОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ДЕРЖАВ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Юрій Біленко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000, тел.(032) 2964-602,
e-mail: yuriy.bilenko@lnu.edu.ua*

Здійснено критичний аналіз сучасних теорій ендogenous економічного зростання, зокрема, АК моделі П. Ромера та С. Ребело, в яких зростання економічної системи визначається ендogenous рівняннями заощаджень та інвестицій. Чим вища схильність економічних суб'єктів до нагромадження людського та фізичного капіталу, тим вищий темп економічного зростання. Шумпетеріанські ідеї інноваційного зростання та «творчого руйнування», як основного процесу економічного розвитку, а також можливість досягнення більшої ефективності в довгостроковому періоді тільки крупними монополіями, які здійснюють активну інноваційну діяльність, заохочені можливою технологічною рентою. Інтерпретація Р. Лукасом зовнішніх ефектів нагромадження людського капіталу, яка підтверджується сучасними тенденціями у міжнародній міграції праці, коли працівники з однаковим рівнем людського капіталу будуть продуктивнішими та отримуватимуть вищу зарплату у країнах з вищим загальним рівнем людського капіталу, що може служити підтвердженням існування додаткових зовнішніх ефектів та ін. Здійснено спробу застосувати теорії ендogenous зростання до української економіки. Визначаючи у попередньому теоретичному дослідженні, що основою стійкого економічного зростання можуть слугувати інвестиції у фізичний та людський капітал, можемо констатувати, що в українській економіці інвестиції зменшились у чотири рази, споживання домашніх господарств зросло на 46 %, а експортно-імпорتنі операції зменшились удвічі. Все це призвело до падіння реального ВВП на душу населення на 30 % за останні 27 років. Розраховано показники фізичного та людського капіталу за 1990–2016 роки. З'ясовано, що в українській економіці фізичний капітал на одного працівника залишався незмінним упродовж усього періоду. Визначено основні проблеми ефективного використання людського капіталу та прискорення інвестицій у контексті макроекономічного розвитку.

Ключові слова: моделі ендogenous економічного зростання; макроекономічний розвиток; капітал; людський капітал; порівняльний аналіз; Україна.

Визначення ефективних механізмів стійкого економічного зростання хвилює людство не одне століття, починаючи від А. Сміта з його ідеями оптимального розподілу праці, теорій Р. Гаррода та Є. Домара, пов'язаних зі стимулюванням зростання частки інвестицій у доходи, неокласичної моделі Р. Солоу з його знаменитим поясненням економічного зростання на основі екзогенного науково-технічного прогресу [11].

Моделі економічного зростання екзогенного типу не передбачали аналізу безпосередньо процесу здійснення інноваційних рішень, поведінки фірм і фізичних осіб у сфері заощаджень та інвестицій, що обмежувало формування

дієвих та успішних рекомендацій, а не тільки свободи дії ринкових сил щодо забезпечення стійкого економічного зростання.

Зупинимось на деяких сучасних теоріях економічного зростання, які долають цю прогалину у дослідженнях і розкривають внутрішні або ендогенні механізми зростання доходу держав. Ще Адам Сміт розглядав економічне зростання як явище виключно ендогенного типу. Темпи економічного зростання залежать від рішень та діяльності економічних агентів, передусім їхньої поведінки у сфері заощаджень та інвестицій, рівня їхньої креативності та інновативності в конкретних соціальних та історичних умовах та інституційному середовищі.

Акцентуємо увагу на ендогенності процесу творення нового знання, яке має економічне застосування. Нове технічне знання розглядають як благо, яке у довгостроковому періоді перетворюється у суспільне благо [13, с. 6]. У цій теорії не існує чітких та очевидних обмежень до зростання. Додаткова робоча сила необхідна у процесі нагромадження капіталу, генерується безпосередньо цим процесом: робоча сила є товаром, кількість якого регулює ефективний попит на цей товар. Спадає дохідність на рідкісні природні ресурси виноситься за дужки або компенсується зростанням продуктивності в результаті розподілу праці.

У нашому аналізі ми сфокусувались на тому, чи поведінка у сфері заощаджень та інвестицій має безпосередній вплив на довгостроковий темп економічного зростання. Відповідно, економічне зростання вважається екзогенним, якщо довгостроковий або стійкий темп економічного зростання незалежний від такої поведінки. В ендогенних моделях процеси заощадження та інвестування безпосередньо впливають на темпи економічного зростання.

Теорія П. Ромера довготермінового економічного зростання передбачає розширення факторів виробництва традиційної виробничої функції Кобба-Дугласа, зокрема, введення фактора знання. Основна ідея моделі Ромера [9, с. 1015] полягає в тому, що відбувається вибір між споживанням сьогодні і знаннями, які можуть використати завтра для збільшення споживання. Автор формалізує цю ідею з точки зору науково-дослідної технології, яка виробляє знання від втраченого споживання. Знання вважають кардинально вимірюваними і вони не знецінюються: це як багаторічний капітал.

Довготермінове економічне зростання, за П. Ромером, ґрунтується на основі нагромадження знання. До робочої сили та капіталу додають знання як додатковий фактор виробництва. Вклад П. Ромера полягає у його твердженні, що технічне знання, відкрите фірмою і втілене у її продукції даватиме додатковий вигаш, який полягає у винагородженні інших фірм, навіть тих, що не здійснюють дослідницькі розробки, не творять нового знання. Отже, фірми отримують не тільки винагороду від знань, які безпосередньо генерують, а й додатковий дохід, зумовлений загальним обсягом знання доступний в економіці. Ці зовнішні ефекти або перетікання знань позитивно впливають на продуктивність інших фірм.

Як припустив П. Ромер, зростання обсягів технічного знання прямо пов'язано зі загальними інвестиціями в економіку. Це надало йому змогу використовувати запас (обсяг) фізичного капіталу як проксі для вимірювання нагромадженого запасу знань, отож процес переливу знань (spillover) трансформувався у перелив капіталу. Автор припустив, що знання і капітал пов'язані між собою, оскільки спостерігав високий рівень кореляції між інвестиціями та обсягами виробництва у статистичних даних – значно вищий рівень кореляції, ніж передбачає неокласична модель економічного зростання. Так сформульована одна з перших моделей ендогенного економічного зростання – АК модель.

Якщо зовнішні ефекти пов'язані зі знанням достатньо значні, то виробнича функція для всієї економіки не демонструє спадну дохідність на капітал, а, навпаки, зростаючі доходи та ефект масштабу. Зростаючі темпи інвестицій мають прямий ефект на випуск продукції, її обсяги та водночас непрямий ефект (через запас знань) – на темпи технологічних змін.

За П. Ромером, основою для генерації ендогенного економічного зростання вважають відкидання однієї з характеристик або припущень неокласичної моделі – спадної дохідності на капітал. усім моделям ендогенного зростання притаманна ця властивість.

Зазначимо, що фізичний та людський капітал можуть нагромаджуватись, на відміну від простої робочої сили, яку неможливо нагромаджувати і її тільки одноразово використовують для виробництва продукції, що дає змогу фірмам нагромаджувати ці фактори виробництва активно, інвестуючи в них, а, отже, запускаючи економічне зростання. Інвестиції постійно зростають, оскільки є прибутковими.

Як припускає П. Ромер, інвестиційні рішення будь-якої фірми порівнянно зі всією економікою, не мають жодного впливу на загальний обсяг капіталу чи знань. За таких умов виробнича функція фірми демонструватиме спадну дохідність на капітал та постійний ефект масштабу. Отже, економіка, яка функціонує на основі моделі Ромера, за досягнення конкурентної рівноваги забезпечуватиме постійне зростання доходу на душу населення, не ґрунтуючись на екзогенних технологічних змінах. Однак зовнішні ефекти не даватимуть змоги тільки ринковим силам сприяти нагромадженню соціально оптимального запасу знань. Окремі компанії ігнорують додаткові вигоди від їхніх технологічних інновацій, обмежуючи обсяги інвестицій у капітал, що спонукає державу виконувати функцію соціального планувальника та знаходити відповідний набір субсидій для активізації інвестицій.

У подальших працях П. Ромер виробничий фактор «знання», який асоціюється з фізичним та людським капіталом у механізмі економічного зростання, П. Ромер доповнює інноваціями як основного джерела зростання продуктивності економіки [10]. Технологія втілюється, реалізується у товарах, які виготовляє фірма-інноватор.

Пізні моделі П. Ромера демонструють постійні доходи нагромадженого запасу знань – дохід на інвестиції в дослідження і розробки не знижується за

зростання запасу знань. Отож зростання забезпечується безперервним впровадженням нових товарів та технологій. У випадку, коли рівень наукового розвитку досягає верхньої технологічної межі, механізм ендogenous економічного зростання зникає і модель П. Ромера перетворюється у звичайну неокласичну модель. Отже, ендogenous механізм зростання існує більше як припущення, ніж результат функціонування моделі.

Фіскальна політика через процес зменшення дефіциту бюджету та на основі цього зростання заощаджень може слугувати одним з каналів прискорення зростання на основі моделі П. Ромера.

Ще одне з розширень АК моделі здійснив С. Ребело через оптимізацію структури податків, яка може впливати на темпи економічного зростання у довгостроковому періоді. Податки на доходи від капіталу можуть зменшувати стимули до інвестицій, у такий спосіб зменшуючи темп економічного зростання. Податок на споживання не впливає на довгострокові темпи економічного зростання, зменшуючи тільки рівень споживання на душу населення. Податок на доходи впливає на споживання та інвестиції, однаковою мірою впливає дуже незначно на темпи довгострокового економічного зростання [7].

Монетарна політика повинна сприяти зниженню відсоткових ставок, що даватиме змогу збільшити рівень інвестицій у людський капітал, який використовуватимуть у наукових та дослідницько-конструкторських розробках та стимулюватимуть підвищенням дисконтової вартості очікуваних доходів, пов'язаних з інноваціями на виробництві. Державні субсидії у базові дослідження, а також для професійної підготовки працівників слугують ще одним інструментом запуску ендogenous економічного зростання. Міжнародна торгівля також сприяє ефективності дослідницьких зусиль, адже дає змогу уникнути дублювання зусиль при творенні уже існуючих винаходів, тобто економляться постійні витрати під час дослідницьких робіт.

У праці С. Кінга та С. Ребело визначено, що замість одного виду капіталу існують два види: реальний фізичний капітал та людський капітал, обидва з яких можуть накопичуватись [7]. Передбачається, що виробничі функції, пов'язані з двома видами капіталу, є однорідними першого ступеня та строго вігнутими. Відсутність спадної дохідності на сукупний капітал (фізичний та людський) пояснено тим, що в цій моделі відсутні такі фактори виробництва, як проста або некваліфікована робоча сила: вони не можуть накопичуватись і не використовуються у виробництві факторів, які можуть накопичуватись (інвестиційні товари та людський капітал). Зростання економічної системи визначається ендogenous рівняннями заощаджень та інвестицій. Чим вище схильність в економічних суб'єктів до накопичення людського та фізичного капіталу, тим вищий темп економічного зростання.

Починаючи з 60-х років, у зв'язку з новітньою науково-технічною революцією, побудовою інформаційного суспільства у світовій економічній думці починає розвиватись теорія людського капіталу, засновники якої Т. Шульц, Г. Беккер, Ф. Маклуп досліджують вплив інвестицій в освіту,

здоров'я, професійні знання, мотивації людей (їхній людський капітал) на доходи. Основною одиницею виміру в теорії людського капіталу є потік по життєвих заробітків, які можна розглядати як дивіденди на кошти, вкладені в людину. Це уможлиблює економічний аналіз інтелектуальної компоненти виробничого процесу за допомогою методів дисконтування.

Еволюція людського капіталу є альтернативним поясненням технічного прогресу і, відповідно, економічного зростання. Індивіди набувають людський капітал в процесі загальної та спеціальної освіти, трудового досвіду тощо. Його нагромадження надзвичайно подібне до нагромадження фізичного капіталу. Інвестиції в людський капітал дорогі, тому індивіди зрівноважують витрати і віддачу від цієї діяльності через вищу дисконтовану вартість заробітної плати.

Модель Р. Лукаса пов'язана зі зовнішніми ефектами використання людського капіталу: загальна продуктивність працівників, навіть тих, які не отримали достатньої формальної освіти зростає зі зростанням загального рівня майстерності. Концентрація та локалізація певної професійної галузі на певній території або формування певного професійного кластера підвищує продуктивність завдяки можливості обміну професійними ідеями, досвідом явно та неявно [12]. Ендогенне зростання спостерігатиметься, якщо зовнішні додаткові ефекти будуть достатньо значними, щоб компенсувати спадаючу дохідність факторів виробництва ще й тому, що мотивація інвестувати у людський капітал не спадатиме, якщо запас людського капіталу зростатиме. Отже, людський капітал нагромаджуватиметься без будь-яких обмежень. Однак громадяни будуть менше за соціально-оптимальний рівень інвестувати в людський капітал, оскільки не враховують додаткових вигод, які суспільство може отримати від таких інвестицій. Модель Р. Лукаса передбачає, що добробут суспільства зростатиме з запровадженням механізмів заохочення працівників покращувати власну освіту та професійні навички.

Застосування моделі Р. Лукаса підтверджується сучасними тенденціями у міжнародній міграції праці. Працівники з однаковим рівнем людського капіталу будуть більш продуктивними та отримуватимуть вищу зарплату у країнах з вищим загальним рівнем людського капіталу, що може слугувати підтвердженням існування додаткових зовнішніх ефектів. Отже, країни з високим рівнем людського капіталу перманентно залишатимуться багатими, не спостерігатиметься процес конвергенції між країнами.

Процес нагромадження людського капіталу в моделях Р. Лукаса відбувається на основі навчання в процесі роботи, тобто, на робочому місці, а не в навчальних закладах. Нові професійні навички здобуваються в процесі запровадження у виробництво нових товарів, хоча в моделі відсутнє пояснення та визначення факторів, які сприяють запровадженню виробництва нових товарів [12, с. 38–41]. На нашу думку, аргументами за ініціювання такого процесу можуть бути зростаюча конкуренція та значні прибутки, аргументами проти - відсутність відповідних капітальних ресурсів, знання, технологій, відсутність платоспроможного попиту.

Також Р. Лукас на підтвердження такого процесу нагромадження людського капіталу намагається залучити досвід нових індустріальних країн Східної Азії, зазначаючи високий рівень кореляції між темпами економічного зростання та швидкістю структурних змін, яку підтримували завдяки агресивній експортоорієнтованій політиці, що дало змогу запроваджувати у виробництво більшу кількість товарів, ніж необхідно було б тільки для внутрішніх споживачів.

Теоретична спадщина Й. Шумпетера надзвичайно актуальна у поясненні сучасних механізмів економічного зростання держав, причин частих випадків фінансово-економічних криз та правильного визначення функцій банківського сектору у забезпеченні динамічного, на основі інновацій, функціонування реального сектору економіки.

На початку ХХ століття Й. Шумпетер у своїй фундаментальній праці Теорія економічного розвитку (1911) у гострій полеміці з ідеями статичної рівноваги сформулював основні способи виведення економіки з нижчого рівня економічної рівноваги (господарського кругообігу) на вищий рівень рівноваги, який характеризується новими комбінаціями факторів виробництва, новими якісними товарами, новими технологіями, новими ринками збуту, новими формами організації промисловості [2, с. 158]. Тільки у такий спосіб організований економічний процес можна назвати економічним розвитком держав.

Головною фігурою в економічному поступі вважають підприємця, який через зміну стаціонарного стану економіки рухає її вперед. Ціла низка інновацій призводить до структурних змін. Економіка весь час перебуває в стаціонарному стані, підтримуючи сталу пропорційність капіталу, робочої сили та обсягу виробництва, що формує теорію шумпетеріанської рівноваги. Інновації, які порушують стаціонарність економіки не представляють собою безперервний процес, а є спонтанними, хвилеподібними та формуються підприємцями.

На початку ХХ століття з розвитком промислового капіталізму рішення щодо заощаджень та інвестицій розділені та їхня реалізація вимагає відповідних фінансових інституцій. Експансіоністська фаза інноваційної підприємницької діяльності супроводжується швидкою монетарною емісією завдяки прискоренню кредитних операцій комерційними банками [2, с. 164–169]. Очікування прибутків серед підприємців активно зростають не тільки через зниження процентної ставки, а також через монетарну експансію. На ринку відбувається ланцюгова реакція, коли монетарні вливання породжують когорту послідовників, які також збільшують інвестиції в інновації. Такий бурхливий потік інвестицій може спричинити ситуацію, коли ринок товарів виснажується або зростає інфляція і, відповідно, це спричиняє рецесію та виникнення нової шумпетеріанської рівноваги. Так функціонує внутрішній, ендегенний механізм розвитку економіки без зовнішніх сил на основі знаменитого шумпетеріанського положення про творче руйнування [1, с. 108–114]. Ці

відкриття Й. Шумпетера зближують його теорію економічного розвитку зі сучасними теоріями ендегенного економічного зростання.

Дослідження в галузі ендегенного зростання пов'язані з ідеєю Й. Шумпетера щодо творчого руйнування як основного процесу економічного розвитку, а також можливістю досягнення більшої ефективності в довгостроковому періоді тільки крупними монополіями, які здійснюють активну інноваційну діяльність, заохочені можливою технологічною рентою.

Ця ідея розвинута в працях Філіпа Агйона та Пітера Ховітта [3; 4], а також Жене Гроссмана й Елнана Хелпмана, останні доволі плідно працюють в галузі розповсюдження технологічних інновацій у глобальній економіці [6].

Зазначимо, що перелічені вище моделі формулюються і досліджуються за допомогою якісних методів динамічного програмування, побудови фазових діаграм, що є достатньо складним у математичному плані.

Автори моделей ендегенного типу намагаються розкрити механізм впливу певних мікроекономічних процесів на економічний розвиток економічної системи загалом.

Традиційні моделі економічного зростання екзогенного типу припускають закритість економіки. Відповідно, відкриття економіки до торговельних операцій генеруватиме одномоментне або одноразове зростання ВВП, спричинене результатами оптимізації розміщення ресурсів згідно з порівняльними перевагами.

Автори Ж. Гросман та Е. Хелпман визначають механізм впливу лібералізації торгівлі на економічне зростання так: відкриття економіки сприяє зростанню стимулів до інновацій, забезпечуючи підприємців більшим ринком для реалізації своїх винаходів. Окрім того, країни, що розвиваються, можуть виробляти замітники нових товарів, що зменшує монопольні прибутки інноватора. Такий тип імітації прискорює технологічний прогрес у країнах-аутсайдерах, а також сприяє інтенсивнішим інноваціям у країнах-лідерах для отримання або збереження монопольних прибутків [6, с. 150–155]. Тарифна політика також відіграє певну роль під час розгляду двосекторної моделі економіки (звичайний виробничий сектор та сектор, в якому здійснюють наукові дослідження та розробки). Якщо держава захищає сектор, який конкурує з інноваційним сектором, це спричиняє зростання доходів на фактори виробництва у цьому секторі, і в результаті сприяє відтоку ресурсів, зокрема, людського капіталу з інноваційного сектору, що сповільнює, на думку Ж. Гросмана та Е. Хелпмана, інновації та економічне зростання. Субсидювання інновацій, в яких певна країна не має порівняльної переваги, спричинятиме до сповільнення економічного зростання [6]. В країні за певних обставин може сповільнюватись економічне зростання, якщо країна лібералізує торговий режим, наприклад, вступаючи у Світову організацію торгівлі. Це спонтанно може змінити спеціалізацію країни завдяки зростанню попиту на споживчі товари. Наприклад, індустріальні пострадянські держави (Україна, Росія, Білорусь), що володіють потужним військово-промисловим комплексом лібералізують свій торговий режим і перейшли до ринкової економіки, по суті,

призупинили свій технологічний прогрес, деіндустріалізуючи свою економіку, трудові ресурси почали перетікати у низькопродуктивні сектори сфери послуг та сільського господарства.

Необхідність радикальних дій щодо трансформації всієї структури економічного і соціального життя в Україні спричиняє пошуки ефективних механізмів консолідації українського суспільства, визначення реальних мотивів спільної взаємодії інтересів різних груп людей та формування дієвих внутрішніх механізмів стійкого економічного зростання.

Пропонуємо аналіз макроекономічного розвитку України за 1990–2016 роки, щоб визначити основні тенденції та механізми функціонування економіки (табл. 1).

Таблиця 1

Макроекономічний розвиток України та його структура 1990–2016 рр.,
дол. США на душу населення, постійні ціни 2010 року
(розраховано автором за World Bank, WDI data set)

Змінна	Роки		1990– 2016
	1990	2016	
ВВП (дол. США, постійні ціни 2010 року)	3 965,38	2 755,28	0,69
ВВП, ПКС (постійні ціни 2011 року)	10 463,96	7 668,06	0,73
Урядові видатки на споживання	570,84	606,26	1,06
Загальні інвестиції	2 929,55	615,47	0,21
Інвестиції в основний капітал	1 761,89	445,53	0,25
Витрати на споживання домашніх господарств	1 312,10	1 915,47	1,46
Експорт товарів і послуг	1 958,34	928,25	0,47
Імпорт товарів і послуг	2 644,49	1 237,27	0,47
Сільське господарство, додана вартість	254,66	302,14	1,18
Промисловість загалом, додана вартість	1 511,86	567,75	0,38
Переробна промисловість, додана вартість	511,24	291,51	0,57
Сфера послуг, додана вартість	1 827,30	1 593,65	0,87

Визначаючи у попередньому теоретичному дослідженні, що основою стійкого економічного зростання можуть слугувати інвестиції у фізичний та людський капітал, можемо констатувати, що в українській економіці інвестиції зменшились у чотири рази, споживання домашніх господарств зросло на 46 %, а експортно-імпортні операції зменшились удвічі. Все це призвело до падіння реального ВВП на душу населення на 30 % за останні 27 років.

Сучасні моделі економічного зростання ендогенного типу наголошують на важливості нагромадження фізичного та людського капіталу. На основі РІМ-

методу з рівнем амортизації 5 % ми визначили обсяги капіталу в доларах США в постійних цінах 2005 року по паритету купівельної спроможності в українській та польській економіці, яка демонструвала високі темпи економічного зростання (рис. 1). За нашим припущенням, початковий рівень капіталу 1990 року втричі перевищував величину валового внутрішнього продукту, що відповідає статистичним даним за цей період. Згідно з РІМ-методом кількість фізичного капіталу цього року дорівнювала сумі капіталу за попередній період та інвестицій за поточний рік мінус зношення всього капіталу на початок року (1):

$$K_t = K_{t-1} + I_t - \delta * K_{t-1} \quad (1)$$

де K_t – кількість капіталу в поточному році, I_t – інвестиції в поточному році, δ – рівень зношення капіталу (5 %), K_{t-1} – кількість капіталу в попередньому році

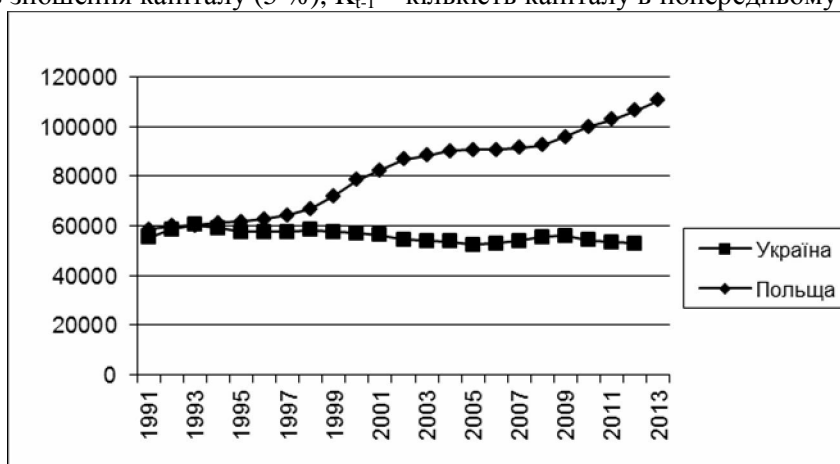

Рис. 1. Динаміка величини фізичного капіталу на одного працюючого в Україні та Польщі, дол. США в цінах 2005 року за паритетом купівельної спроможності

Як бачимо з діаграми, в українській економіці фізичний капітал на одного працівника залишався незмінним упродовж усього періоду, а польська економіка демонструвала зростання цього показника вдвічі. На нашу думку, це основна причина відсутності динаміки в українській економіці. Банківська система не виконує функції посередника між заощадженнями та інвестиціями, а зосереджена на маніпуляціях з державними цінними паперами, кредитуванням власників банків, фінансовими аферами, що спричиняє наявність поза банківською системою грошових капіталів у гривні та іноземній валюті у розмірах, які перевищують річний валовий внутрішній продукт України.

Людський капітал h ми визначили на основі доходу, де функція $\varphi(E)$ відображає ефективність одиниці робочої сили, освітній рівень якої становить E років навчання :

$$h = e^{\varphi(E)} \quad (2)$$

Похідна $\varphi'(E)$ - це дохід від освіти, який визначено на основі зарплатного рівняння Мінцера, де кожен додатковий рік навчання підвищує ефективність працівника, порівняно з тим, у кого освіта відсутня ($\varphi(0) = 0$). Середню кількість

років навчання одного працівника ми взяли з бази даних Барро-Лі щодо освітнього рівня [5]. Дохідність інвестицій ґрунтується на дослідженні Г. Псахаропулуса, в якому перші чотири роки освіти дають 13,4 %, наступні чотири роки – 10,1 %, а кожен рік за межами 8-ми років дає 6,8 % додаткового доходу [8].

На рисунку 2 ми зображено динаміку індексу людського капіталу, який засвідчує вищий рівень освіченості українських працівників, порівняно з польськими.

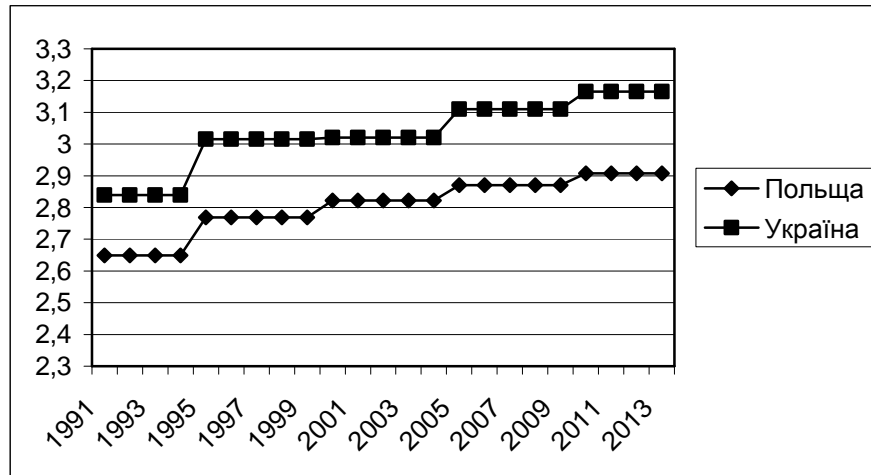

Рис. 2. Динаміка величини індексу людського капіталу на одного працюючого в Україні та Польщі

Отже, освічені людські ресурси не надто використовують, зростає безробіття, заробітна плата значно нижча, порівняно з нашими торговими партнерами. Наші західні сусіди – члени Європейського Союзу – за останні 25 років за допомогою іноземного капіталу значно наростили фізичний капітал, створюючи нові можливості зайнятості для людських ресурсів, що дало змогу рухатись траєкторією вирівнювання цін на фактори виробництва з розвинутими країнами і підвищити рівень добробуту всіх громадян.

Аналіз господарської практики останніх десятиліть, в якій закладені корені сучасних реалій, засвідчують свідчить домінування політики «дешевизни» – з найнижчою в Європі зарплатою випуск дешевих і простих товарів виробничого і масового вжитку за максимуму матеріальних, енергетичних і людських витрат.

Сьогодні вітчизняна система влади, передусім її лідери, не здійснюють радикальних дій для виходу з замкнутого кола тотальності, однаковості соціальних благ для кожного члена суспільства. Людина, яка має змогу самостійно вкладати певні кошти не тільки в своє матеріальне багатство, а й у свій професійний, інтелектуальний розвиток, незворотнім чином змінює природу системи управління, системи виробництва, економічної та політичної систем.

Такі працівники не погодяться на співробітництво зі старою номенклатурною елітою, що культивує рівні та системи заробітної плати, які ведуть до становища, коли з підвищенням рівня освіти її вплив на успішність трудової діяльності й доходи спадає, коли професія та трудова діяльність відокремлені. Девальвація стаціонарної професійної освіти та знання – основи інтелектуального капіталу – закладає підґрунтя девальвації системи цінностей, трудової моралі, які формувались віками. Багатство сьогodнішніх нуворишів не є стимулом для інноваційної, творчої, інтелектуальної діяльності більшості середнього класу, а також для його збереження і розвитку.

Дотримуючись категоріального апарату теорії людського капіталу, країна за останній період значною мірою накопичила загальний людський капітал, а не специфічний, що спричинило зростання універсальності, а в реальному вимірі – поверховості вмінь та знань наших спеціалістів і, як наслідок, знецінило вартість їхнього людського капіталу.

Водночас ми, якщо притримуватись теорії людського капіталу, впираємось у проблему дешевизни нашої управлінської еліти, яка не має змоги покрити витрати для повноцінного функціонування свого професійного капіталу, що, по суті, створює об'єктивний механізм для дії урядовців, управлінців як комерсантів своєї посади, а не втілювачів насамперед державних інтересів.

Ми не повинні мати еліту, яка захищає люмпен і вийшла з люмпена, а створити відповідні фінансові, законодавчі умови, систему освіти для формування таких лідерів, які творитимуть панпрофесійну структуру українського суспільства, в якому інвестиції в людський капітал даватимуть найвищий дохід, формуючи відповідне інституційне середовище в Україні.

Якщо в країні традиційно висока схильність до заощадження, до вкладання коштів в освіту, проте інститути держави через недолугу макроекономічну політику, яка спричиняє постійну девальвацію національної валюти, та галопуючу інфляцію спонукають до розширення споживання сьогodні, то таке суспільство не має майбутнього.

Матеріальні стимули професійної, інтелектуальної роботі у більшості сфер життя в Україні відсутні, що де мотивує інвестиції у людський капітал.

Отже, в Україні необхідно розширювати внутрішній ринок, залучати інвестиції у галузі машинобудування, електроніки, харчової та легкої промисловості, сільського господарства з високим рівнем доданої вартості і формувати нову спеціалізацію у глобальному поділі праці для підняття рівня добробуту всього суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія / Йозеф Шумпетер. – Київ : Основи, 1995. – 528 с.
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Йозеф Шумпетер. – Москва : Прогресс, 1982. – 455 с.
3. Aghion P. A Model of Growth through Creative Destruction / Aghion Phillippe and Peter Howitt // *Econometrica* . – 1992. – Vol. 60. – P. 323–351.

4. *Aghion P.* Endogenous Growth Theory / Aghion Phillipe and Peter Howitt. – Boston : MIT Press, 1998. – 694 p.
5. Barro-Lee Data Set. – [http:// www.barrolee.com](http://www.barrolee.com).
6. *Grossman G.* Innovation and Growth in the Global Economy / G. Grossman, E. Helpman. – Cambridge : MIT Press, 1991. – 359 p.
7. *King R. G.* Public policy and economic growth: developing neoclassical implications / King R. G. and Sergio Rebelo // Journal of Political Economy. – 1990. – Vol. 98. – No. 5. – P. 126–150.
8. *Psacharopoulos G.* Returns to Investment in Education: A Global Update / G. Psacharopoulos // World Development. – 1994. – 22(9). – P. 1325–1340.
9. *Romer P.* Increasing Returns and Long-Run Growth/ Paul Romer // Journal of Political Economy. – 1986. – No. 94. – P. 1002–1038.
10. *Romer P.* Endogenous Technological Change / Paul Romer // Journal of Political Economy. – 1990. – Vol. 98. – No. 5. – P. S71–S102.
11. *Solow R.* Technical Change and the Aggregate Production Function / Robert Solow // Review of Economics and Statistics. – 1957. – No. 39. – P. 312–320.
12. *Lucas R.* On the Mechanics of Economic Development / Robert Lucas // Journal of Monetary Economics. – 1988. – No. 22. – P. 3–42.
13. The Theory of Economic Growth: a «Classical» Perspective / edited by Neri Salvadori. – Cheltenham, UK : Edward Elgar. – 2003. – 395 p.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2018

Прийнята до друку 01.09.2018

ENDOGENOUS MECHANISMS OF ECONOMIC GROWTH OF THE STATES: POSSIBILITIES FOR UKRAINE

Yuriy Bilenko

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Univesytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 2964-602,
e-mail: yuriy.bilenko@lnu.edu.ua*

The article deals with the critical analysis of modern theories of endogenous economic growth, especially the AK model P. Romer and S. Rebelo, in which the growth of the economic system is determined endogenously by the equations of savings and investments. The higher the propensity of economic actors to accumulate human and physical capital, the higher the pace of economic growth. Schumpeterian ideas of innovation growth and «creative destruction» as the main process of economic development, as well as the opportunity to achieve greater efficiency in the long run only by large monopolies that are actively innovating, encouraged by a possible technological rent. R. Lucas's interpretation of the external effects of the accumulation of human capital, which is confirmed by the current trends in international labour migration, when workers with the same level of human capital will be more productive and receive higher salaries in countries with a higher overall level of human capital that can serve as confirmation of the existence of additional external effects. An attempt was made to apply the theory of endogenous growth to the Ukrainian economy. Determining in a previous theoretical study that investments in physical and human capital can serve as the basis for sustainable economic growth. We can state that investments in the Ukrainian economy have decreased fourfold, household consumption has increased by 46 %, and export-import operations have decreased by half. All this has led to a decline in real GDP per capita by 30 % over the past 27 years.

The indicators of physical and human capital for the period from 1990 to 2016 are calculated. In the Ukrainian economy, the physical capital per employee remained unchanged throughout the period. The main problems of efficient use of human capital and accelerated investments in the context of macroeconomic development were determined.

Key words: models of endogenous economic growth; macroeconomic development; capital; human capital; comparative analysis; Ukraine.